

Prof. Dr. Mehmet Özmen
Armağanı

Editörler

Nurettin Demir - Faruk Yıldırım

Adana 2014

Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağarı
Editörler: Nurettin Demir - Faruk Yıldırım

© Bu kitapta basılan makalelerin yayın hakları yazarlarına aittir.
Makaleler, yazarlarının izni olmadan basılı veya elektronik olarak çoğaltılamaz, başka dile çevrilemez.

ISBN: 978-975-487-196-8

Kapak Tasarım: Emine Ağırbaş
Baskı: Çukurova Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü

İsteme Adresi: Çukurova Üniversitesi
Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu
Balcalı/ADANA
Mail: basin-halk@cu.edu.tr
Tel. : 0 322 338 71 14

Girişik Birleşik Tümcce Konusunda Öne Çıkan Tartışma: Eylemsiler Yargı Bildirir mi?

Çiğdem Kalegeri, Çukurova Üniversitesi

0. Giriş

Türkiye Türkçesinde girişik birleşik tümcenin tanımı üzerine yapılan tartışmaların merkezinde, içerisinde eylemsi bulunan tümcelerin yapısı yer almaktadır. Bu durum, eylemsilerin yargı bildirip bildirmediği hususunda dilciler arasındaki fikir ayrılığından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden eylemsilerin bulunduğu tümceler üzerinde yapılan tartışmalara değinmeden önce yargı ve eylemsi ilişkisi üzerinde durmak uygun olacaktır.

1. Eylemsiler ve Yargı

Eylemsilerin yargı bildirip bildirmemesi konusu, özellikle girişik birleşik tümcelerde tartışma yaratmaktadır. Türkiye Türkçesinin dil bilgisinde girişik birleşik tümcenin varlığı, eylemsilerin yargı bildirip bildirmemesine bağlıdır.

İncelenen dil bilgisi kaynaklarında başta tümcce tanımında olmak üzere basit tümcce, birleşik tümcce gibi tanımlarda yargı teriminin kullanıldığı görülmüştür. Araştırmacılar, özellikle birleşik tümcce türlerini betimlemede bu terime başvurmuşlardır. Ancak yargı terimi çok az sayıda kaynakta tanımlanmış ve açıklanmıştır. Bu durum araştırmacıların yargı hususunda uzlaşmazlık yaşamalarına neden olmuştur.

Araştırmacılar, genellikle tümcceyi açıklarken yargı kavramından yararlanmaktadır. Karahan'a göre, tümcce kavramı, yargı kavramı ile eş değerdir. Yargı bildiren her sözcük ve sözcük grubu bir tümcedir. Karahan, sözlüklerde "yargı, hüküm" sözcüklerine verilen anlamlardan birinin "sonucu verilen, sonucu bildirilen karar" olduğunu ifade etmiştir. Bu kararı tümcenin yüklemi bildirir. Yargı ifadesi bir sözcüğe ya doğrudan ya da çekim ekleriyle yüklenir (Karahan 1994: 21).

Karahan'a göre yapılan bütün tümcce tanımları yargı temeline dayanmaktadır. Yargı bildiren bir sözcük ya da sözcük grubu, bu hâliyle tümcce niteliği kazanmaktadır. Karahan, yargı ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

Yargı, vurgu veya ekle sağlanan bir "*bitmişlik*" ifadesidir. Bazı gramer kitaplarında fiilden yapılmış, ancak yargı bildirmeyen unsurlara "*yan yargılı*"lık, "*yarım yargılı*"lık niteliği verilmiştir. Meselâ Banguoğlu'na göre "*yarım yargı*" bitmemiş fiil yargısıdır ve tek başına tam bir yargı ifade etmez. Hâlbuki yargı ve yargısızlığın, yani bitmişlik ve bitmemişliğin "*yan*"ı, "*yarım*"ı olamaz. Bir söz veya söz dizisi ya yargı bildirir ya da bildirmez. Bildirirse cümledir; bildirmezse cümle değildir. Ancak

birbirini takip eden cümleler ve o cümlelerin yargıları hakkında anlam ilişkilerine göre “temel”lik, “yan”lık, “yardımcı”lık ayrımı yapmak mümkündür. Böyle bir ayırım, tek bir yargıya dayanan “cümle” için geçerli değildir (2000: 17).

Bozkurt (1995:161), tümcenin bir yargıyla bittiğini ifade etmiştir. Bu yargıyı tümcenin yüklemi içerir. Yüklem, zaman ve kişi kavramının yanı sıra bir işlev üstlenmiştir. Bir tümcede yüklem bir işin gerçekleştiğini ya da gerçekleşmediğini bildirebilir. Kimi tümcelerde ise yüklem bir konuda bilgi edinmek istendiğini ifade eder. Bazı durumlarda da yüklem, kişinin, duygularını sözcüklere dökme isteğini bildirir.

Görüldüğü gibi, dil bilgisi kaynaklarında yargı terimi genellikle tümceyi tanımlamak ve açıklamak için kullanılmaktadır. Özkan ve Sevinçli (2008: 91) de, tümceyi “en dar anlamıyla bir yargı grubudur. İçinde yargının bulunmadığı kelime toplulukları cümle oluşturmaz.” biçiminde tanımlamışlardır. Sözcük grupları ise tam bir yargı ifade etmez. Tam yargı ifade etme işi ancak tümceye aittir. Bunun için çekimli bir eylem yeterlidir. Çekimli eylem, yargıyı şekle, zamana ve kişiye bağlar. Çekimli bir eylem tek başına da tümce değeri taşıyabilir ve sonundaki şahıs eki kişiyi de belirttiğinden aynı zamanda özneyi de bildirir. Tümcede yargıyı üzerinde taşıyan asil unsur yüklemdir.

Bu görüşlerden yola çıkarak yargı, tümcenin bildirdiği karardır denilebilir. Tümcede karar bildirme işlevini ise yüklem üstlenir. Yüklem, zaman ve kişi kavramlarına sahiptir. Yani tümcenin yargısını yüklem taşır.

Bu hususta bazı araştırmacılar yukarıdakilerden ayrılmaktadır. Bunlara göre eylemsiler eylem olma özelliklerini yitirmemişlerdir. Eylemsiler de zaman ve kişi kavramı taşımaktadır Sebzecioglu (2004:119). Yani tümcede yargı bildirme yetisine sahiptir. Dolayısıyla, burada bu iki farklı bakış açısını ve araştırmacıların bu husustaki görüşlerini belli başlıklar altında ortaya koymak uygun olacaktır.

1.1. Eylemsilerin Adlara Gelen Ekleri Alması

Eylemsilerin yargı bildirdiğini kabul etmeyen araştırmacıların birleştikleri önemli noktalardan biri eylemsilerin çokluk eki, ad durum ekleri, iyelik eki gibi yalnızca adlara gelebilen ekleri almalarının onların adlaştığını gösterdiği düşüncesidir (Zülfikar 1969: 137).

Eylemsilerin yargı bildirdiğini kabul eden araştırmacılara göre ise eylemsilerin adlara gelebilen ekleri almaları onların adlaştığı anlamına gelmez (Eckmann 1962: 51; Koç 1990: 307; Ediskun 1992:247; Bozkurt 1995:224; Banguoğlu 2000:420; Gencan 2001:413). Bu araştırmacılara göre eylemsilerin bu ekleri alabilme özellikleri onların yargı bildirmelerine engel teşkil etmez. Bu husus örnek bir tümce üzerinden şu şekilde açıklanabilir:

Örnek 1: Benim, bir dönem Tebriz’de Osmanlı paşaları, valiler, İstanbul’daki ricacılar için kitaplar hazırlattığımı eniştem işitmişti. (OP, 15)

Burada ortaç olan *hazırlattığımı* sözcüğü, birinci tekil kişi iyelik eki ve belirtme durumu eki almıştır. Birinci tekil kişi iyelik eki ortacın kişi kavramına ulaşmayı sağlamaktadır. Belirtme durumu eki almış olması bu ortacın yargı bildirme işlevini ortadan kaldırmaz. Tümceden yola çıkarak *hazırlattığım kitaplar* şeklinde sıfat tamlamasında tamlayan hâline getirilebilecek *hazırlattığım* sözcüğü belirli geçmiş zaman ve birinci tekil kişi kavramlarını taşımaktadır. Bu durumda yargı bildirmesi kaçınılmazdır.

Örnek 2: Gazete binasının önüne *geldiğimde* vakit öğleyi bulmuştu. (AÜ, 1)

Örnek 3: *Takılmasına* aldırmadım. (AÜ, 1)

Örnek 4: Savaşta *yenileceğimiz* artık gözle görülüyor. (KT, 25)

Yukarıda verilen örnek 2, 3 ve 4 tümcelerindeki eylemsiler de adların alabileceği ekleri almışlardır. Sırasıyla örnek 2'deki ortaça birinci tekil kişi iyelik eki ve bulunma durumu eki, örnek 3'teki adeylemde üçüncü tekil kişi iyelik eki ve yönelme durumu eki, örnek 4'teki ortaça ise birinci çoğul kişi iyelik eki mevcuttur. Ancak girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılara göre her üç eylemside de zaman ve kişi kavramları görülmektedir ve bunlar yargı bildirmektedir.

1.2. Eylemsilerin Diğer Ad, Sıfat ve Zarflardan Farkı

Bazı araştırmacılar eylemsi ekleriyle oluşturulan sözcüklerin diğer ad, sıfat ve zarflardan farkı olmadığını savunmaktadır. Bu araştırmacılar, dış yapıyı yani sözcüklerin biçimsel özellikleri ile tümcedeki işlevlerini ölçüt almaktadırlar. Buna göre, adeylemli, ortaçlı, ulaçlı sözcüklerin diğer ad, sıfat, zarf görevindeki sözcüklerden bir farkı yoktur (Karahan 1994: 19).

a. *Koşarak* evden uzaklaştı.

a. 1. *Hızla* evden uzaklaştı.

Yukarıdaki tümceler Karahan'ın (1994: 19) makalesinde ulaçların diğer zarflardan bir farkı olmadığını göstermek için getirdiği örneklerdir. Bu tümcelere bakıldığında birinci tümcedeki *koşarak* ve ikinci tümcedeki *hızla* sözcüklerinin tümcede görevlerinin aynı olduğu, her ikisinin de zarf işleviyle kullanıldığı görülmektedir. Karahan'ın savunması da bu yöndedir.

Karahana (1994: 23) göre bir tümce, anlam bakımından başka tümcelerle bağlantılı olabilir. Ancak yapı bakımından müstakildir. Bu müstakil yapı, biçimce ve anlamca yükleme bağlanan bazı unsurlardan meydana gelir. Tümcede ad, sıfat ve zarf işlevinde bulunan bu unsurlar, doğrudan ya da dolaylı olarak yüklem anlamını tamamlarlar. Araştırmacıya göre adeylem, ortaç ve ulaçlar yargı bildirmeyen, tümcede ad, sıfat, zarf görevi yapan sözcüklerdir. Eylemsilerin yararlı birimler olarak kabul edilmesinde, bu sözcüklerin tıpkı bir yüklem gibi tamamlayıcı unsurlara ihtiyaç duymasının da rolü olduğu düşünülebilir. Oysa sadece bu tür sözcüklerin değil, her sözcüğün gerektiğinde anlamını tamamlayacak başka sözcüklere ihtiyacı vardır. Sonuç olarak, adeylem, ortaç ve ulaçların diğer ad, sıfat ve zarflardan görev bakımından hiçbir farkları yoktur. Dolayısıyla bu sözcüklerin tümcedeki varlığı basit tümcenin yapısını et-

kilemez. Karahan'la aynı görüşü savunan Zülfikar'ın (1995:648) bu hususla ilgili saptaması şu şekildedir: "Cümlede fiilden yapılmış isim, zarf ve sıfat görevindeki şekillerin bir yargı taşımadığı ve bir zamana bağlı bulunmadığı göz önüne alınırsa, bunlarla kurulan gruplara yan cümle denemez dolayısıyla bu yapılar birleşik bir cümle diye gösterilemez."

Ergin (2006:382), Türkçede genellikle yalın, yani tek predikatlı (yüklemli) tümcelerin kullanıldığını belirtmiştir. Araştırmacıya göre Türkçenin zengin adeylem ve ulaş sistemi, Türkçeye en geniş ve karışık ifadeleri dahi basit tümcelerle ifade etme olanağını sağlamaktadır. Araştırmacının bu ifadesinden eylemsilerle kurulan tümceleri birleşik tümce değil, yalın tümce kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Eylemsilerin birleşik tümce oluşturabileceği görüşüne karşı çıkan bir diğer araştırmacı ise Savran'dır (1999:329). Ona göre yapısında adeylem, ortaç ve ulaş bulunan tümceler basit tümcelerdir. Bu tür tümcelerdeki eylemsiler, tam bir yargı taşımazlar. Bunların yarım yargı ya da yan yargı taşıyor olmaları da eylemsilerle oluşturulan yapıları bir tümce konumuna getirmez. Bu yapıları sıfat fiil grubu, zarf fiil grubu ve mastar grubu olarak, sözcük grupları içinde ele almak gerekir. Dolayısıyla eylemsilerle kurulan sözcük grupları, tümcede yan tümce gibi değil, sözcük grubu gibi işlem görmelidir.

İncelenen kaynaklar arasında bu hususla ilgili görüş bildiren bir başka araştırmacı da Aktan (2009:129). Araştırmacıya göre, birleşik tümcenin en önemli özelliği birden fazla yargı taşıyan ad veya çekimli eyleme sahip olmasıdır. Oysa girişik birleşik tümce şeklinde adlandırılan tümce türünde bir tek yargı bulunur. Temel tümce içinde yer alan eylemsiler, çekimsiz eylemler olup kip ekleri taşımamaktadırlar. Yargı bildirmedikleri için tümce kuramazlar, ancak sözcük grubu oluşturabilirler. Eylemsiler, tümcede ad, sıfat ya da zarf görevlerini yüklenirler.

Aynı görüşü savunan araştırmacıardan Dizdaroğlu (1976: 458) da içerisinde eylemsi bulunan tüm tümcelerin girişik birleşik tümce olarak kabul edilmesine karşı çıkmaktadır. Araştırmacı, bu konudaki açıklamalarını "Çerkeş önünde kağnılarla cephaneye taşıyan bir kadın kafilesine rastlamıştık." tümcesi üzerinden yapmıştır. Tümcedeki taşıyan ortacı dolaylı tümleç içerisinde herhangi bir sözcüktür, diğer sözcüklerden farkı yoktur. Ayrıca yüklemle doğrudan bir ilintisi yoktur, yüklemi etkilememektedir. Bu sözcük, tümcede sıfat görevindedir, yani bir yan yargı bildirmemektedir. Bu durumda ortaç özelliğini yitirmiştir. Araştırmacı, tamlamalar ve sözcük öbeklerinin birer kalıp olduklarını ve bölünemeyeceklerini belirtmiştir. Bu sebeple bir öbek içinde yer alan taşıyan ortacı bağımsız olarak düşünülemez. Araştırmacı, tüm bu nedenlerle yukarıdaki tümcenin birleşik değil, yalın bir tümce olduğunu ifade etmiştir. Öyleyse içerisinde eylemsi bulunan her tümce girişik birleşik tümce değildir.

Banguoğlu'na (2000: 568-569) göre, bu ortaçlar artık bir ada sıfat olmazlar. Bunlar doğrudan doğruya bir ad gibi temel tümcede öğelerden birinin yerini alırlar. Ayrıca tümcenin ögesi olan bir belirtme öbeği içinde bir ad işleyişinde de görülebilirler. Böyle durumlarda, eyleme eklenen ek, eylemsi eki olarak değil eylemden ad yapan yapım eki olarak değerlendirilmelidir.

Bu hususta bazı araştırmacılar yukarıdakilerden ayrılmaktadır. Bunlara göre eylemsiler diğer ad, sıfat ve zarflardan farklı bir yapıdadır. Yani eylem olma özelliklerini yitirmemişlerdir. Bu sebeple eylemsiler girişik birleşik tümce kurarlar (bkz. Zülfikar 1969:105; Koç 1990:309; Sebzecioğlu 2004: 154).

Örnek 1a: Fakat asıl Macide'nin *gelişi* ile Mümtaz iyileşmiş, yüzünü güneşe çevirmişti. (AHT, 22)

Örnek 1b: Fakat asıl Macide'nin *varlığı* ile Mümtaz iyileşmiş, yüzünü güneşe çevirmişti. (AHT, 22)

Yukarıdaki tümcelerden ilkinde *gelişi* sözcüğü bir adeylemdir. İkinci tümcede onun yerine kullanılan *varlığı* sözcüğü ise addır. Her iki sözcük de tümcede bir ilgecin bağlandığı ad görevindedir. İkinci tümcedeki "Macide'nin varlığı" yalnızca, kişinin o an orada bulunduğu iletisini taşımaktadır. Bu ileti, birinci tümcedeki "Macide'nin gelişi"nden anlamca farklıdır. Bahsedildiği üzere "varlık"ta yalnızca o an orada olma anlamı vardır. "Geliş" ise daha önce başka bir yerde olma, fakat sonra oradan ayrılarak şu an bulunduğu yere erişme anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla *geliş* adeylemi, *varlık* adından daha geniş bir anlam alanını kapsamaktadır. Ayrıca bu adeylemde bir hareket, zaman ve kişi ifadesi sezilmektedir. Ancak ad olan *varlık* sözcüğünde böyle bir durum söz konusu değildir. Tüm bu özellikler adeylemleri diğer adlardan ayırmaktadır. Bu hususta ortaçların ve ulaçların da mastarlardan farkı yoktur.

Örnek 2a: Ben *açılmamış* yelkenlerimi düşünüyorum. (Aİ, 25)

Örnek 2b: Ben *kapalı* yelkenlerimi düşünüyorum. (Aİ, 25)

Örnek 3a: *Koşarak* evden uzaklaştı (LK, 19).

Örnek 3b: *Hızla* evden uzaklaştı (LK, 19).

Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılarından Sebzecioğlu (2004: 154), eylemsilerin eylem özelliklerini tam olarak yitirmediklerini ispatlamak için eylemsi ekinin eşseslisi olan yapım ekini alan kalıplaşmış sözcüklere bakmak gerektiğini ifade etmiştir. Araştırmacıya göre eylemsiler ad, sıfat ve zarf olan kalıplaşmış sözcüklerden farklıdır.

Örnek 4: Acıyarak bakıyordu *tanıdıklar*. (OK, 13)

tanı-dık-lar → *dık* Eylemden Ad Yapan Yapım Eki

Örnek 5: Ve tatlarına bakılırsa anlaşılana bugünkü *dolmalar* onun eseriymi. (EŞ, 32)

dol-ma-lar → *ma* Eylemden Ad Yapan Yapım Eki

Örnek 6: İçlerinden biri, civıltısı büsbütün solmuş *bakışlarım*dan etkilendi herhalde. (AA, 21)

bak-ış-lar-ım-dan → *ış* Eylemden Ad Yapan Yapım Eki

1.3. Eylemsilerde Zaman ve Kişi Kavramları

Bazı araştırmacılara göre yan tümcesi eylemsilerle kurulan tümceler girişik birleşik tümcelerdir. Çünkü eylemsiler zaman ve kişi kavramları taşırlar. Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılara göre (Hatiboğlu 1982:153; Şimşek 1987:253; Koç 1990:444; Bozkurt 1995:222; Banguoğlu 2000:562; Gencan 2001:155-156;

Sebzecioğlu 2004:115) eylemsiler çekimli eylemler gibi zaman ve kişi kavramlarına sahiptir. Sebzecioğlu, bu hususu ispatlamak için üretimsel dönüşümlü dil bilgisinin temel kavramlarından olan derin yapı ve yüzey yapıyı kullanmıştır. Dolayısıyla öncelikle bu kavramlar hakkında kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

Üretimsel dönüşümlü dil bilgisine göre derin yapı tümcenin soyut yapısıdır. Yüzey yapı ise bu soyut yapının dönüşümler sonucu sese dönüşmüş hâlidir. Yani derin yapı tümcenin anlamsal, yüzey yapı ise biçimsel yanıdır (Sebzecioğlu 2004:115). Tümcede derin yapıya uygulanan bir dizi dönüşüm işlemleriyle yüzey yapıya ulaşılır. Bu dönüşümler silme, değiştirme, ekleme vb.dir. Bu dönüşümler derin yapı ile yüzey yapıyı ayırırlar ancak bunu yaparken anlama bir şey yapmazlar. Yani bu dönüşümler anlam koruyucudur (Sebzecioğlu 2004:117).

Derin yapı eylemsilerin bulunduğu tümcelerin birleşik tümce oluşturduğunu göstermekte kullanılır. Burada derin yapıların yüzey yapıya dönüşümünde rol alan ekleme, yer değiştirme, yineleme, silme gibi işlemleri Sebzecioğlu'nun (2004:119) Türkiye Türkçesinde Eylemsilerle Kurulan Tümcelerin Yapısı adlı yüksek lisans tezindeki bir örnekle açıklamak uygun olacaktır:

- a. 1. DY: [O geçiyor] [O yerlere tükürdü]
- a. 2. Yer değiştirme: [O [O geçiyor] yerlere tükürdü]
- a. 3. Zaman eki silme: [O [O geç-] yerlere tükürdü]
- a. 4. Zarflaştırma eki ekleme: [O [O geç- (A/I)rken] yerlere tükürdü]
- a. 5. Ad öbeği silme: [O [geç- (A/I)rken] yerlere tükürdü]
- a. 6. Biçimbirim kuralları: O [geç-erken] yerlere tükürdü]
- a. 6. 1. YY: O *geçerken* yerlere tükürdü.

Yukarıdaki tümcede derin yapıdaki bağımsız iki yargının yüzey yapıda nasıl birleşik tümce hâline girdiği görülmektedir. Sebzecioğlu'na göre eylemsiler çekimli eylemler gibi zaman ve kişi kavramına sahiptir. Bu sebeple eylemsilerle kurulan yan tümceler temel tümceyi bütünleyen bir yargı ifade ederler ve girişik birleşik tümce kurarlar.

Örnek 1: Tefvik Emine'yi *boşamaya* mecbur oldu. (HEA, 24)

Örnek 1a: Tefvik Emine'yi *boşadı*. Buna mecbur oldu.

Örnek 2: Kendini *düşünen* insanlar bir şilepte kamarotluk etmezler. (Aİ, 15)

Örnek 2a: İnsanlar kendilerini *düşünürler*. (Bunlar) bir şilepte kamarotluk etmezler.

Örnek 3: Karataş'ın insanları evlerini izbelerini *bırakıp* güne güneşe açılmıştı. (FB, 16)

Örnek 3a: Karataş'ın insanları evlerini izbelerini *bırakmıştı*. Güne güneşe açılmıştı.

Korkmaz'a (1984:155) göre eylemsilerin zaman kavramı taşıdığına ispat olabilecek bir husus da bazı eylemsilerin Türkçenin tarihî seyrinde bugün kullanılan zaman eklerine esas teşkil etmesidir. Eylemsi ekleri Türkçenin gelişim sürecinde zaman eklerine dönüştüğüne göre, eylemsilerin de zaman kavramı

taşınması kaçınılmazdır. Bu tarihî seyir içerisinde zaman eki hâline gelen bazı eylemsi ekleri şu şekilde örneklendirilebilir:

Örnek 4: Dikili duran hizmetçi Necibe'ye günlerdir çatıdaki yatak odasına *kaplanmış* oğlu Muhsin'i işaret ediyordu başıyla. (VT, 8)

Örnek 5: Viyana'da *geçirdiğim* birkaç gün içinde, kentin yürümediğim caddesi, sokağı, geçmediğin alanı, oturmadığım kahvesi kalmadı. (AA, 24)

Örnek 6: Adam pazartesiye halde biriyle *konuşacağını* söylemişti. (F, 17)

Kimi araştırmacılara göre eylemsi ekleri yüzey yapıda görülmeyen, ancak derin yapıda kolaylıkla betimlenebilen zaman ve kişi kavramlarına sahiptir. Eylemsilerdeki kişi kavramı yüzey yapıda bağımsız bir sözcük olarak görülebileceği gibi iyelik ekleriyle de ifade edilebilmektedir (Sebzecioğlu 2004: 119). Bu hususun da üzerinde durmak gerekmektedir.

Örnek 7: Şimdiye kadar *tesadüf ettiğim* insanlardan bir tanesi benim üzerimde belki en büyük tesiri yapmıştır. (SA 11)

Yukarıdaki tümcede *tesadüf ettiğim* sözcük grubu, *-Dlk* ortaç eki ve birinci tekil kişi iyelik eki almış bir birleşik eylemdir. Bir ortaç olarak ardından gelen *insanlar* adını nitelemektedir. Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacılara göre, buradaki iyelik eki yalnızca adlara getirilebilen bir ek olduğundan, *tesadüf ettiğim* ortacı da artık bir addir. Yani diğer adlar gibi bir yargı bildirmemektedir. Hâlbuki örnekte verilen tümce, iki yalın tümceye dönüştürüldüğünde ortaya bu görüşü çürüten bir durum çıkmaktadır (Sebzecioğlu 2004: 119):

Örnek 7a: Şimdiye kadar insanlara *tesadüf ettim*. (Bunlardan) bir tanesi benim üzerimde belki en büyük tesiri yapmıştır.

Burada, *tesadüf ettim* sözcük grubu, belirli geçmiş zaman ve birinci tekil kişi eki almış bir birleşik eylemdir. Bu eylemin birinci tekil kişi eki ile çekimlenmesine, ortaç olarak kullanıldığı birleşik tümcede birinci tekil kişi iyelik eki alması sebep olmuştur. Yani yüzey yapıdaki iyelik eki, derin yapıda eylemin kişisini saptamaya yaramaktadır. Birleşik tümcedeki *-m* birinci tekil kişi iyelik eki, yan tümcenin öznesini yani "ben"i işaret etmektedir. Dolayısıyla *tesadüf ettiğim* ortacı *-zaman* yanında- kişi kavramı da taşımaktadır ve tümcede bir yargı bildirmektedir.

Girişik birleşik tümceyi kabul etmeyen araştırmacılara göre eylemsiler zaman ve kişi kavramı taşımazlar (Eckmann 1962:51; Bozkurt 1995:224; Banguoğlu 2000:420; Savran 2009:52; Aktan 2009:64). Örneğin Korkmaz'a (2007:983) göre ulaçlar, eylemlerin zarf görevi yapan yardımcılarıdır. Yani çekimli eyleme dönüşmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla bunlarla birleşik tümce kurmak mümkün değildir.

1.4. Eylemsilerle Kurulan Yan Tümcenin Ögelere Ayrılması

Girişik birleşik tümceyi kabul eden araştırmacılardan bazılarına göre, bu tür tümcelerde eylemsilerle kurulan yan tümceler ögelere ayrılabilir. Bu araştırmacılar, eylemsili yan tümcelerin ögelerine ayrılabilmesini eylemsilerin çekimli eylemler gibi yargı bildirdiği iddiasına ispat olarak göstermektedirler

(Zülfikar 1969:105; Koç 1990:309; Ediskun 1992:249; Sebzecioğlu 2004:154). Bu araştırmacılara göre eylemsiler diğer ad, sıfat ve zarflardan farklıdır. Eylemsiler, çekimli eylemler gibi zaman ve kişi kavramına sahip olduğundan bunlarla kurulan yan tümceler öğelerine ayrılabilir. Yani eylemsiler, çekimli eylemler gibi yargı bildirirler ve birleşik tümce kurabilirler.

1: Nasıl ödeneceğinin yolu bir türlü bulunamamış / ağır bir
Yan Tümce
borcun tedirginliği idi bu... (KT, 13)

1a: Nasıl ödeneceğinin yolu bir türlü bulunamamış
B'li N. ZT Y

2: Gecenin içinde ayın parlattığı yüksek yalçın kayalar sabahın tâze
aydınlığıyla mor mor yüze çıkarken, / anlaştılar. (OK, 14)
Yan Tümce

2a: Gecenin içinde ayın parlattığı yüksek yalçın kayalar sabahın tâze
Ö
aydınlığıyla mor mor yüze çıkarken
İÖ ZT DT Y

Yukarıdaki örnek tümcelerde görüldüğü gibi bu araştırmacılara göre eylemsilerle kurulan yan tümceler, temel tümceler gibi öğelerine ayrılabilir. Eylemsiler eylem kökenli sözcükler olduklarından ve eylem özelliklerini yitirmediklerinden öge alabilirler. Dolayısıyla eylemsilerle kurulan yan tümce içeren tümceler girişik birleşik tümcedir. Ancak eylemsilerin diğer ad, sıfat ve zarflardan farklı olmadığını savunan araştırmacılar vardır. Bu araştırmacılara göre eylemsiler yargı bildirmezler ve tümcede herhangi bir ad, sıfat ya da zarf gibi işlem görürler. Tümce öğelerine ayrılırken de bu bakış açısını kullanırlar.

Sonuç

Bu çalışmada eylemsilerin yargı bildirip bildirmediği hususu araştırmacıların girişik birleşik tümce kabulleri üzerinden ele alınmıştır. Eylemsilerin girişik birleşik tümce oluşturabileceği görüşüne karşı çıkan araştırmacılar, eylemsilerin yargı bildirmediğini iddia etmektedirler. Bu araştırmacılara göre, eylemsilerin -bazı kabullere göre- yarım yargı ya da yan yargı taşıyor olmaları eylemsilerle oluşturulan yapıları bir tümce konumuna getirmez. Bu yapıları sıfat fiil grubu, zarf fiil grubu ve mastar grubu olarak, sözcük grupları içinde ele almak gerekir. Yani eylemsilerin, tümcede ad, sıfat, zarf görevi yapan sözcüklerden farkı yoktur. Bunun ispatı da eylemsilerin adlara gelen ekleri alabilmeleridir. Ayrıca eylemsiler, çekimsiz eylemlerdir. Kip ekleri taşımazlar.

Eylemsilerin girişik birleşik tümce oluşturabileceği görüşünü savunan araştırmacılara göre ise eylemsiler zaman ve kişi ekleri gibi çekimli eylemlere gelen ekleri üzerlerine alabilirler. Aynı zamanda eylemsiler anlamsal olarak da çekimli bir eylem gibi bir iş, bir oluş, bir hareket bildirirler. Ayrıca içinde eylemsi bulunan yan tümceler, çekimli eylemlerle kurulan temel tümceler gibi ögelerine ayrılabilirler.

Görüldüğü gibi girişik birleşik tümceler konusunda tartışmaya neden olan temel sorun eylemsilerin yargı bildirip bildirmediği ve çekimli eylem özelliği taşıyıp taşımadığıdır. Bu hususla ilgili bir sonuca ulaşabilmek için öncelikle yargı teriminin tanımında uzlaşılması gerekmektedir. Böylece eylemsilerin yargı bildirip bildirmediği konusu açıklığa kavuşturulabilecektir.

Kısaltmalar

AA	Adalet Ağaoğlu
AHD	Halide Edip Adıvar
AHT	Ahmet Hamdi Tanpınar
Aİ	Attila İlhan
AÜ	Ahmet Ümit
B'li N.	Belirtili Nesne
DT	Dolaylı Tümleş
DY	Derin Yapı
EŞ	Elif Şafak
F	Füruzan
FB	Fakir Baykurt
iÖ	İlgeç Öbeği
KT	Kemal Tahir
LK	Leyla Karahan
OK	Orhan Kemal
OP	Orhan Pamuk
SA	Sabahattin Ali
VT	Vedat Türkali
Y	Yüklem
YY	Yüzey Yapı
ZT	Zarf Tümleci

Kaynaklar

A. Bilimsel Kaynaklar

- Aktan, Bilal (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Gazi Yayınları.
Banguoğlu, Tahsin (2000). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
Bozkurt, Fuat (1995). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Cem Yayınları.
Dizdaroğlu, Hikmet (1976). *Tümcebilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
Eckmann, Janos (1962). Çağatayca'da İsim-Fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 51-60.

- Ediskun, Haydar (1992). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, Muharrem (2006). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, Tahir Nejat (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1982). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Karahan, Leyla (1994). Türkçede Birleşik Tümce Problemi. *Türk Dili*, 505, 19-23.
- Karahan, Leyla (2000). Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine. *Türk Dili*, 583, 16- 23.
- Koç, Nurettin (1990). *Yeni Dilbilgisi*. İstanbul: İnkilâp Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (1984). Türkçede -'n Zarf-Fiil Eki İle -pan/-pen Eki ve Türemeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 155-165.
- Korkmaz, Zeynep (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, Mustafa; Veysi, Sevinçli (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3F Yayınları.
- Savran, Hülya (1999). Birleşik Cümle Üzerine. *Türk Dili*, 568, 325- 330.
- Savran, Hülya (2009). Derleme Sözlüğü'ndeki Kalıplaşmış İsim-Fiillerin ve Sıfat-Fiillerin Yazı Dilinde Kullanılabilirlik Durumları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 51-92.
- Sebzecioğlu, Turgay (2004). *Türkiye Türkçesinde Eylemsilerle Kurulan Tümce-lerin Yapısı*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şimşek, Rasim (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*. Trabzon: Kuzey Yayınları.
- Zülfikar, Hamza (1969). *Dilbilgisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Zülfikar, Hamza (1995). Girişik Cümle Sorunu. *Türk Dili*, 522, 643-648.

B. Taranan Eserler

- Adivar, Halide Edip (2007). *Sinekli Bakkal*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ağaoğlu, Adalet (2002). *Romantik Bir Viyana Yazı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ali, Sabahattin (2011). *Kürk Mantolu Madonna*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Baykurt, Fakir (1997). *Yılanların Öcü*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Füruzan (1996). *Benim Sinemalarım*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İlhan, Attila (1953), *Sokaktaki Adam*. Ankara: Doğuş Yayınları.
- Karahan, Leyla (1994). Türkçede Birleşik Tümce Problemi. *Türk Dili*, 505, 19-23.
- Kemal, Orhan (1962). *Eskici ve Oğulları*. İstanbul: Hamle Yayınları.
- Pamuk, Orhan (2005). *Benim Adım Kırmızı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şafak, Elif (2006). *Baba ve Piç*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tahir, Kemal (1967). *Bozkırdaki Çekirdek*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2000). *Huzur*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türkali, Vedat (2009). *Yalancı Tanıklar Kahvesi*. İstanbul: Turkuvaş Yayınları.
- Ümit, Ahmet (2010). *Kukla*. İstanbul: Everest Yayınları.